

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק שני

סוגיה כ: מלאכת יום טוב (11): גדרי מלאכת כיבוי
ביום טוב (1)

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה כ: מלאכת יום טוב (11): גדרי מלאכת כיבוי ביום טוב (1)

* *

רקע

להבנת הגמ' בדרך כב:-כג. יש להקדים סוגיה חשובה במסכת שבת. [קלד.]

מקורות

- א. שבת קלד. "ת"ר אין מסננין את החרדל... גבינה בת יומא מעליא"
ב. רי"ף ביצה יב. "גרסינן בפרק ר"א... בת יומא מעליא"
בעל המאור ד"ה והא
רמב"ן במלחמות, "ועוד והא דתנו... ומשום הכי מותר הכא איכא כבוי" [יב. שורה רחבה
שניה]
ר"ן ד"ה אין
רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ד ה"ו
ג. שו"ע סי' תקי סע' ג, ה ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק יב, יד, כא]

הסבר הסוגיה

אין ממתקין אותו [את החרדל] בגחלת... אמר ליה אביי לרב יוסף מאי שנא מבישרא
אגומרי אמר ליה התם לא אפשר הכא אפשר. אמר ליה אביי לרב יוסף מהו לגבן
אמר ליה אסור מאי שנא מלישה אמר ליה התם לא אפשר הכא אפשר.
[ברייתא וגמ' שבת קלד.]

הגמ' אומרת שמותר למתק החרדל על ידי כיבוי גחלת של מתכת בתוכו, ואסור למתקו
בגחלת של עץ משום איסור כיבוי. שואלת הגמ' מדוע אסור לכבות גחלת של עץ לתוך
החרדל, והרי מותר לעשות בשר על גחלים למרות שצליית הבשר גורמת לכיבוי הגחלים.
מתרצת הגמ': "התם לא אפשר הכא אפשר". הגמ' שואלת גם מדוע אסור לגבן גבינה ומותר
ללוש, ומתרצת אותו תירוץ: "התם לא אפשר הכא אפשר". פשטות הגמ', כפי שלמדנו לעיל
[עמ' 66. ועיין שם כיצד כל הראשונים מבארים גמ' זו], שמותר לעשות ביום טוב מלאכות אוכל נפש
שאי אפשר לעשותן בערב יום טוב, אבל מלאכות שאפשר לעשותן מערב יום טוב אסור
לעשותן ביום טוב, לחלק מהראשונים מהתורה ולחלק מהראשונים מדרבנן.
בעל המאור [יב. באלפס] מפרש את הגמ' בדרך שונה: "התם לא אפשר הכא אפשר כלומר
אי אפשר באכילת צלי אלא כך כי הוא המוכחר שבצלי אבל מתוק החרדל אפשר בלעדיו
לפי שאין בו צורך אלא לאנשים מפונקים ומעונגים יותר מדאי ואינו דבר שוה לכל נפש ולא
שריא מלאכה בכל כי האי מילתא". מתוק החרדל אינו חלק מהכנתו אלא תוספת המיועדת
לאיני טעם בלבד, ואסור לעשות מלאכה לדבר שאינו שווה לכל נפש.

תורת אמך, ביצה כב:

הרמב"ן [במלחמות יב. באלפס] דוחה את הסברו של בעל המאור מכל וכל, לדעתו דין "דבר השווה לכל נפש" נאמר בהנאות הגוף בלבד, ולא נאמר בדברי מאכל.

נראה לפרש שבעל המאור והרמב"ן נחלקו בהבנת דין "דבר השווה לכל נפש". הרמב"ן סובר שהוא מגדיר הנאות הגוף כ"אוכל נפש", לא כל הנאה מוגדרת כ"אוכל נפש" אלא רק הנאה השווה לכל נפש. בעל המאור מבין "שדבר השווה לכל נפש" מגדיר את גבולות ההיתר של מלאכת אוכל נפש, התורה התירה לעשות מלאכה בשביל הצרכים הבסיסיים של האדם. כל צורך שאינו משותף לכל בני האדם אלא רק למפונקים, אינו צורך בסיסי, ואינו נכלל בהיתר "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם".

ניתן לפרש שהרמב"ן ובעל המאור חולקים בהבנת המקור לדין מלאכות אוכל נפש. הרמב"ן, לשיטתו, לומד היתר מלאכות אוכל נפש, מ"כל מלאכת עבודה לא תעשו", ומלאכת אוכל נפש אינה מוגדרת כמלאכת עבודה אלא כמלאכת הנאה. לפי הבנה זו, אין חילוק בין אכילה השווה לכל נפש לאכילה שאינה שווה לכל נפש, שתיהן אינן מלאכות עבודה, ושתיהן מותרות ביום טוב. בעל המאור לומד היתר מלאכות אוכל נפש מ"כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם", והוא מפרש שעקרונית כל מלאכה היתה אמורה להיות אסורה ביום טוב כמו שבת, אלא שהתורה התירה משום שמחת יום טוב מלאכות אוכל נפש. לדעתו, היתר התורה מצומצם לאכילה השווה לכל נפש [מסקנתו של בעל המאור מ"אך אשר יאכל לכל נפש" אינה הכרחית, אבל מסקנתו של הרמב"ן מ"כל מלאכת עבודה לא תעשו" הכרחית, ולכן הרמב"ן דוחה את שיטת בעל המאור מכל וכל].

לר"ף [יב. באלפס] גרסה אחרת בגמ': "מאי שנא מבשרא אגומרי אמר ליה התם ליכא כבוי הכא איכא כבוי". מסביר הרמב"ן [במלחמות יב: באלפס] שבבשרא אגומרי "אין כאן כיבוי שסופו מבעיר", הגחלים נכבים וחוזרים ונדלקים, אבל במיתוק החרדל יש כיבוי, ולכן אסור למתקן ביום טוב.

גרסת הר"ף צריכה תלמוד. מדוע אסור לכבות למיתוק החרדל, והרי מותר לעשות ביום טוב מלאכות אוכל נפש, ומאי שנא מלאכת כיבוי משאר מלאכות המותרות לצורך אוכל נפש?

הרמב"ן [במלחמות יב. באלפס] מפרש שלצורך אוכל נפש מותר לעשות כל מלאכה אפילו מלאכת כיבוי, אבל בשרא אגומרי ומיתוק החרדל אינן מלאכות אוכל נפש: "שמתוק החרדל תקון הוא ואינו בכלל אפיה ובשול אלא כטחינת החטים היא", ו"בשרא אגומרי... אינו לצורך אוכל נפש ממש שהרי אפשר לצלות בלא כבוי והמובחר שבצלי אינו על הגחלים ממש" [בסוגיה הבאה יתבאר מדוע שני הדברים הללו אינם מוגדרים כמלאכות אוכל נפש].

מהרמב"ם [פ"ד הל' ב, ו] משמע שהוא מפרש את הר"ף בדרך שונה: "אף על פי שהותרה הבערה ביום טוב שלא לצורך אסור לכבות את האש אפילו הובערה לצורך אכילה, שהכבוי מלאכה ואין בו צורך אכילה כלל", הרמב"ם מגדיר כיבוי כמלאכה שאין בה צורך אכילה כלל, ולכן אסורה בכל מקרה. בהמשך הרמב"ם מביא מקרים של כיבוי לצורך אוכל נפש: "וממתקין את החרדל בגחלת של מתכת אבל לא בגחלת של עץ מפני שהוא מכבה", כיבוי

מהוה סיבה לאיסור אפילו באוכל נפש. משמע מדברי הרמב"ם שמלאכת כיבוי אסורה אפילו לצורך אוכל נפש [במאירי (שבת קלד. ד"ה אין ממתקין) מפורש שלדעת הרי"ף כיבוי אסור אף לצורך אוכל נפש].

סיכום

הגמ' מחלקת בין כיבוי גחלת של עץ למיתוק חרדל שאסור ביום טוב, לבין כיבוי גחלת של עץ בעשיית בשרא אגומרי שמותר ביום טוב. רש"י גורס: "התם לא אפשר הכא אפשר", והרי"ף גורס: "התם ליכא כבוי הכא איכא כבוי".

לפי גרסת רש"י סוגיה זו מהוה מקור שמלאכות אוכל נפש שאפשר לעשותן מערב יום טוב אסורות ביום טוב. הרמב"ן [במלחמות יג. באלפס] מפרש שמיתוק החרדל נעשה לימים רבים, וכל מלאכה הנעשת לימים רבים אסורה ביום טוב.

לפי גרסת הרי"ף מתחדש בסוגיה זו, שכיבוי אסור אף לצורך אוכל נפש. כך מפורש במאירי, וכך משמע מלשון הרמב"ם. הרמב"ן אינו מקבל מסקנה זו, ולדעתו אסור כיבוי לצורך מיתוק החרדל מפני שמיתוק החרדל אינו מלאכת אוכל נפש.

הלכה

השו"ע [סי' תקי סע' ג, ה] פוסק את כל הדינים המובאים בגמ' במסכת שבת: אין מסננים את החרדל במסנת שלו, אין ממתקים את החרדל בגחלת של עץ, ואין עושים גבינה ביום טוב.

המגן אברהם [סק"ה] מתיר סינון החרדל כשלא היה באפשרותו לסנן בערב יום טוב, ככל דבר שאפשר לעשותו בערב יום טוב. המשנה ברורה [סקי"ב] סובר שחרדל נעשה לימים רבים, ולכן אסור לסנן אף כשלא היה יכול לסנן בערב יום טוב, אלא אם יסנן בשינוי. כמו כן לענין כיבוי בגחלת של עץ, המשנה ברורה [סקי"ד] מביא שתי דעות האם מותר כשלא היה באפשרותו לכבות בערב יום טוב, גם המחמירים מודים שמותר בשינוי. גם לגבי גיבון הגבינה מתיר המשנה ברורה [סקכ"א] בשינוי לאדם שלא היה יכול לגבן בערב יום טוב.